

diaarinumero: VN/32825/2024

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Varastokirjaston henkilökunta kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto liittyen hallituksen esitykseen eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että Kansallisarkisto, Saavutettavuuskirjasto Celia ja Varastokirjasto yhdistyisivät arkisto- ja kirjastotoimintaa hoitavaksi virastoksi, jonka nimeksi tulisi Kansallisarkisto. Varastokirjasto esittää, että seuraavat näkökohdat huomioidaan osana tätä virastouudistusta sekä sitä koskevaa lainsäädäntöä (Laki Kansallisarkistosta sekä Valtioneuvoston asetus Kansallisarkistosta).

1) Viraston nimiratkaisu ”Kansallisarkisto” on ongelmallinen

Varastokirjasto toteaa, että uudelle virastolle ehdotettu nimi ”Kansallisarkisto” ei anna hallinnonalan asiakkaille oikeaa kuvaa viraston tarjoamista palveluista eli kirjasto- ja arkistopalveluista. Uuden viraston nimeäminen Kansallisarkistoksi ei turvaa palvelujen löydettävyyttä asiakkaille.

Varastokirjaston henkilökunta haluaa, että Kotimaisten kielten keskuksen ehdotus uuden viraston nimeksi (sivu 54), "Arkisto ja kirjastovirasto - Arkiv och biblioteksmyndigheten", otetaan uudelleen käsittelyyn viraston nimeämisen perustaksi. Tässä vaihtoehdossa nimi kuvaa viraston toimintaa, kertoo kattavasti muodostettavan viraston ydintehtävistä ja asettaa yhdistyvät virastot näkyvyydeltään tasapuolisempaan asemaan.

Valtiovarainministeriön asiakirjassa "Valtionhallinnon toimintojen järjestämisessä noudatettavat periaatteet – valtion virastot" (1.12.2021) ohjeistetaan virastojen nimeämisestä seuraavasti: "[Virastojen] Nimien tulee olla siten selkeitä, että hallinnon asiakkailta ja ihmisillä ylipäänsä on mahdollisimman hyvät mahdollisuudet muodostaa kuva asioidensa käsittelystä hallinnossa" -- "Asiallinen nimi antaa riittävästi todenmukaista tietoa kohteesta, ei loukkaa ketään ja on sävyiltään neutraalia yleiskieltä. Asiallinen nimi ei ole harhaanjohtava". Nykyinen viraston nimiehdotus "Kansallisarkisto" ei noudata tätä virastojen nimeämisuositusta. Viraston nimen tulisi ennen kaikkea kuvata selkeästi viraston tehtäviä ja siten edistää palveluiden löydettävyyttä.

2) Varastokirjaston toimipaikka ja organisaatio

Nykyisessä voimassa olevassa lainsäädännössä Varastokirjaston kotipaikka on Kuopion kaupunki (Asetus Varastokirjastosta 94/1992, 2 §). Varastokirjaston henkilökunnan näkemyksen mukaan Varastokirjaston sijaintipaikasta tulisi säätää myös uudessa laissa. Varastokirjaston toimipaikka tulisi määritellä laissa samalla tavoin kuin Valtioneuvoston asetusluonnoksessa Kansallisarkistosta 1 §:ssä määritellään Kansallisarkiston toimipaikat (Helsinki, Turku, Vaasa ja Inari).

Vuonna 2025 Varastokirjasto on saanut käyttöönsä uuden kirjastorakennuksen Kuopiossa. Valtio on investoinut merkittävästi sekä kirjaston uudisrakennukseen että Varastokirjaston muuttokuluihin. Varastokirjaston toimintaa varten suunnitellussa ajanmukaisessa kirjastorakennuksessa on huomioitu kirjastosektoreita kuullen kokoelman vuotuinen kasvu 15 vuoden ajalle.

Varastokirjaston henkilöstö esittää huolensa siitä, että jos Varastokirjaston kotipaikkaa ei laissa määritellä, voi uusi virasto määrätä Varastokirjaston sijoittamisesta muualle kuin Kuopioon.

Lakiehdotuksen perustelu -osiossa (sivu 50) mainitaan, että uudistuksen voimaan tullessa virastot tulevat toimimaan samoilla paikkakunnilla kuin nykyiset virastot toimivat. Lakiehdotuksessa taas todetaan, että Kansallisarkisto päättää toimipaikoistaan ja niiden sijoittumisesta. Valtioneuvoston asetuksessa puolestaan määritellään Kansallisarkiston toimipaikoiksi Helsinki, Turku, Vaasa ja Inari. Lakiehdotuksen perustelu sekä lakiesitys ja asetukset ovat ristiriidassa keskenään.

Lisäksi Varastokirjastolle on kirjattava lakiin itsenäinen asema suhteessa Kansallisarkistoon. Jos integraatio Kansallisarkistoon toteutetaan lakiesityksessä nyt ehdotetulla tavalla, riskinä on, että palvelut heikentyvät merkittävästi ja sen myötä asiakasmäärät pienenevät huomattavasti.

Esitämme, että lakiin Kansallisarkistosta lisätään organisaatioita koskeva kohta:

”X § Organisaatio. Viraston sisäisestä organisaatorakenteesta ehdotetaan säädettäväksi lain tasolla siltä osin, että virastossa on Varastokirjasto, Kansallisarkisto ja Saavutettavuuskirjasto Celia -nimiset toimintayksiköt. Muilta osin sisäisestä organisaatorakenteesta määrättäisiin viraston työjärjestyksessä.”

3) Varastokirjaston kirjastopalvelujen maksuttomuus

Nykyisessä voimassa olevassa lainsäädännössä opetusministeriön asetuksessa Varastokirjaston suoritteista perittävistä maksuista (1346/2006 1 §) säädetään, että Varastokirjaston maksuttomia suoritteita ovat kaukolainat, kirjaston kokoelmista annetut jäljenteet, aineistojen välittäminen tietoverkon kautta ja kirjaston luetteloiden käyttö. Näiden palvelujen tulisi säilyä jatkossakin maksuttomina ja maksuttomuudesta tulisi säätää samalla tavoin laissa kuin esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa kohdassa Laki lukemisesteisten kirjastopalveluiksi 1 §:n 2 momentissa. Mikäli Varastokirjaston kaukopalvelutoiminta muuttuu maksulliseksi, Varastokirjaston toimintaedellytykset yhteisenä kirjastoaineistojen käyttökokoelmana ja tärkeänä kaukopalvelukeskuksena vaarantuu. Suomalaiset kirjastot ovat voineet luottaa vuodesta 1989 lähtien siihen, että heidän Varastokirjastoon siirtämänsä aineisto on kaikkien kotimaisten kirjastojen ja sitä kautta kaikkien suomalaisten käytettävissä vapaasti ja maksuttomasti. Varastokirjaston välittämien aineistojen maksuttomuus edistää kansalaisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta asuinpaikasta riippumatta. Varastokirjastoon siirrettyjen aineistojen tulee olla siten jatkossakin kirjastojen käytössä maksutta.

Lisäksi lakiin tulisi sisällyttää säädös Varastokirjaston aineistosierrojen maksuttomuudesta. Varastokirjaston noin 105 hyllykilometriä käsittävä kokoelma on muodostunut kirjastoissa tehdyistä kokoelmapoistoista. Poistettujen aineistojen siirrot Varastokirjastoon ovat olleet lähettäjälle maksuttomia. Mikäli aineistosierrot Varastokirjastoon muuttuvat maksullisiksi, on hyvin todennäköistä, että kirjastot eivät enää siirrä aineistojaan Varastokirjastoon vaan alkavat kartuttaa omia paikallisia kokoelmiaan, jotka tarvitsevat tilaa. Jos kaikissa Suomen kirjastoissa päädytään omien kokoelmien kartuttamiseen Varastokirjastoon keskittämisen sijasta, syntyy tästä merkittäviä tilakustannuksia. Varastokirjasto on perustettu säilyttämään ja pitämään kustannustehokkaasti käytettävänä yksi vapaasti lainattava kappale kustakin julkaisusta. Aineistosierrojen muuttuminen maksulliseksi ei toisi todellisia säästöjä koko maan mittakaavassa. Lisäksi kirjastoille annettu palvelulupaus mitätöityisi maksullisuuden myötä.

4) Varastokirjaston yhteiskunnallinen vaikuttavuus ja asema

Varastokirjasto esittää, että Lain Kansallisarkistosta virastojen tehtäviä määrittelevän 2 §:n kohta 4 sisältäisi maininnan Varastokirjaston asemasta kansallisena kaukopalvelukeskuksena. Varastokirjasto

esittää, että kyseinen virke kuuluisi seuraavasti: -- ”tehtävänä on vastaanottaa tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettävää kirjastoainesta, säilyttää sitä sekä asettaa se tarvitsijoiden käyttöön sekä toimia kansallisena kaukopalvelukeskuksena”. Perustelemme ehdotusta sillä, että toimimme jo nyt kaikkien kirjastosektoreiden ensisijaisena kaukolainauksen keskuksena Suomessa.

Varastokirjaston liittäminen Kansallisarkistoon ei ole tarkoituksenmukaista, eikä yhdistymiselle ole toiminnallisia perusteita. Kansallisarkiston ja Varastokirjaston perustehtävät ja asiakkuudet eroavat toisistaan olennaisesti. Kansallisarkisto on kulttuuriperintöä säilyttävä arkisto, joka tallettaa ja asettaa käyttöön historiallisia aineistoja sekä hoitaa arkistoinnin vastuita kansallisesti. Varastokirjaston tehtävänä on vastaanottaa ja säilyttää suomalaisista kirjastoista siirrettävää aineistoa sekä asettaa se tarvitsijoiden käyttöön. Varastokirjasto on valtakunnallinen kirjasto, joka palvelee maamme tieteellisiä, yleisiä ja muita kirjastoja ja siten yhdenvertaisesti kaikkia Suomen kansalaisia. Varastokirjaston integroiminen Kansallisarkistoon ehdotuksessa esitetyllä tavalla ei lisää sivistyshallinnon vaikuttavuutta kansalaisten elämään vaan heikentää sitä. Varastokirjaston palveluille ei yhdistämisen jälkeen kohdennettaisi rahoitusta valtion budjetissa, vaan palvelut rahoitettaisiin osana Kansallisarkiston kokonaisuutta.

Sivistyshallintouudistuksen keskeisenä tavoitteena on vahvistaa toiminnan vaikuttavuutta, tuottavuutta ja palvelukykyä. Virastojen yhdistymisessä on kuitenkin vakava riski, että Varastokirjaston resurssit ja palvelutaso sekä palvelujen kysyntä tulevat yhdistymisen myötä pikemminkin merkittävästi heikentymään nykyisestä tasosta. Vaikka Varastokirjasto on henkilöstömäärältään pieni virasto, on se vaikuttavuudeltaan merkittävä toimija kaukolainakeskuksena, laajan käyttökokoelman säilyttäjänä sekä kirjastokuvailun tiedontuottajana kansalliseen metatietovaranto Melindaan.

Vuonna 2020 opetus- ja kulttuuriministeriö päätti pitkän selvityksen jälkeen, että Varastokirjasto säilyy itsenäisenä virastona, eikä sitä liitetä Kansalliskirjastoon. Tuolloin OKM totesi ministeri Annika Saarikon päätökseen perustuvassa tiedotteessaan näin: ”Varastokirjaston toiminta on kustannustehokasta ja nopeaa, sen henkilöstö on motivoitunutta ja käyttäjäkenttä on tyytyväistä kirjaston tarjoamiin palveluihin. Opetus- ja kulttuuriministeriö turvaa osaltaan laadukkaan varastokirjastotoiminnan edellytykset myös tulevaisuudessa.”

Parviainen Maija
Varastokirjasto - Varastokirjasto